

Добрунік Т.П., к.е.н., доцент,
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

В статті проаналізовано основні тенденції економічного розвитку аграрних підприємств Одеської області. Проведено аналіз основних показників економічної ефективності сільськогосподарського виробництва з урахуванням регіональних особливостей. Визначено основні проблеми функціонування сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах. Запропоновано перспективні напрямки підвищення ефективності та забезпечення сталого розвитку з метою посилення їх конкурентних позицій на ринку.

Ключові слова: *сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, тенденції розвитку, економічна ефективність, сталий розвиток.*

В статье проанализированы основные тенденции экономического развития аграрных предприятий Одесской области. Проведен анализ основных показателей экономической эффективности сельскохозяйственного производства с учетом региональных особенностей. Определены основные проблемы функционирования сельскохозяйственных предприятий в современных условиях. Предложены перспективные направления повышения их эффективности и обеспечения устойчивого развития с целью усиления их конкурентных позиций на рынке.

Ключевые слова: *сельскохозяйственные предприятия, фермерские хозяйства, тенденции развития, экономическая эффективность, устойчивое развитие.*

The article analyzes the main tendencies of economic development of agrarian enterprises of Odessa Oblast. The analysis of the main indicators of economic efficiency of agricultural production, taking into account regional particularities is conducted. Basic problems of functioning of agricultural enterprises in modern conditions are determined. Perspective directions to enhance their effectiveness and ensure sustainable development with the aim of strengthening the competitive position on the market are proposed.

Key words: *agricultural enterprises, farms, development tendency, efficiency, sustainable development.*

Постановка завдання. Стратегічний напрям розвитку ринкової економіки України та перетворення агропродовольчого комплексу на високоефективний, конкурентоспроможний сектор економіки держави, здатний інтегрувати у світовий ринок, вимагає пріоритетного вирішення економічною наукою та практикою господарювання комплексу проблем, пов'язаних зі сталим розвитком підприємницьких структур агробізнесу.

Сучасний стан функціонування аграрних підприємств характеризується нестабільністю і значним ступенем ризику господарювання в умовах мінливого зовнішнього середовища, що негативно позначається на показниках ефективності їх виробничо-господарської діяльності. Тому актуалізується проблема забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки на основі обґрунтування перспективних напрямків їх діяльності, переходу на якісно вищий рівень розвитку, розробки відповідних заходів, які б дозволили їм пристосуватись до існуючих змін ринкового середовища та посилити свої конкурентні позиції на ринку.

Аналіз досліджень і публікацій. Необхідність дослідження економічної ефективності аграрних підприємств в контексті забезпечення їх сталого розвитку видається доцільним задля забезпечення стабільності функціонування та досягнення відповідного рівня конкурентоспроможності. Дослідженню

проблем організації, розвитку та ефективності діяльності аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання присвячено науковій праці таких провідних економістів-аграріїв, як В.Г. Андрійчука [1, с. 440], О.Ю. Єрмакова [3, с. 76] П.М. Макаренка, Л.Л. Мельника [5, с. 95], Л.Ю. Мельника, В.Я. Месель-Веселяка, О.Ю. Лупенка [6, с. 14; 11, с. 7-8], П.Т. Саблука, [9, с. 31] та багатьох інших. У працях цих науковців висвітлені загальні організаційно-економічні аспекти розвитку аграрного сектору економіки України, теоретико-методологічні та прикладні аспекти розвитку та ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств, окреслені проблеми та напрямки забезпечення ефективного сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств ринкового типу.

Незважаючи на багатоаспектний науковий доробок авторів відносно висвітлення проблем ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, в умовах активізації ринкового середовища подальшого наукового обґрунтування вимагають питання щодо визначення основних напрямків забезпечення ефективного їх розвитку з урахуванням регіональних природно-кліматичних та економічних особливостей.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у вивченні основних тенденцій розвитку та економічної ефективності виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств Одеської області, що дозволить визначити основні напрямки стимулювання їх сталого розвитку на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. У процесі трансформаційних змін вітчизняної аграрної економіки більшість сільськогосподарських підприємств опинились у критичному стані через недосконалість системи організаційно-економічних та фінансово-кредитних механізмів господарювання. Провідними науковцями ННЦ «Інститут аграрної економіки» було розроблено стратегію розвитку сільського господарства України на період до 2020 року, метою якої було визначено розвиток сільського господарства як високоефективної конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках галузі економіки, що забезпечує продовольчу безпеку держави, виробництво

високоякісної сільськогосподарської продукції в обсягах, достатніх для задоволення потреб населення і переробних галузей, та надійну економічну основу соціально-економічного розвитку українського села [11, с. 7-8].

В умовах сьогодення сталий розвиток аграрного сектору економіки як галузі національної економіки, що забезпечує населення продуктами харчування, а промисловість сировиною, має пріоритетне значення та є головним орієнтиром держави. У класичному розумінні сталий розвиток сільськогосподарського підприємства визначають як спосіб його функціонування, який зорієнтований на досягнення взаємодії між ресурсами, технологією, екологічним та соціальним середовищем. Так, Н.В. Шаціло трактує поняття сталого розвитку сільськогосподарських підприємств як їх здатності, постійно змінюючись під впливом сукупності факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, забезпечувати позитивну динаміку показників ефективності виробничо-господарської діяльності та зберігати їх динамічну рівновагу за рахунок раціонального використання елементів економічного потенціалу підприємства. Дослідниця зауважує, що передумовою сталого розвитку підприємства є його ефективна діяльність та досягнення на її основі стратегічних цілей [12, с. 7]. Тобто, економічна складова сталого розвитку характеризує збільшення обсягу виробництва від підвищення ефективності господарювання.

Ефективність в аграрному секторі економіки, за визначенням провідних вчених-економістів, – це результативність певного процесу, дії, що вимірюється співвідношенням між одержаним результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили [1, с. 440].

В сільському господарстві враховуючи специфіку його виробництва, розрізняють технологічну, економічну і соціальну ефективність. Економічна ефективність передбачає досягнення максимального ефекту від фінансово-господарської діяльності підприємств за мінімальних витрат ресурсів, вона відображає вплив сукупності факторів, що формують її рівень і зумовлюють тенденції розвитку галузі.

У процесі сільськогосподарського виробництва здійснюється споживання земельних, людських та матеріально-технічних ресурсів, раціональне використання яких передбачає отримання певних економічних результатів з метою забезпечення розширеного відтворення та задоволення відповідних потреб людей. Тобто будь-який виробничий процес передбачає витрати ресурсів й одержання певних результатів. Однак за однієї й тієї самої кількості витрачених ресурсів підприємства одержують не однакові за розміром результати, а отже, виробничий процес здійснюється з різною ефективністю. Результативність виробничо-господарської діяльності у значній мірі обумовлюється оптимальним співвідношенням наявності основних елементів виробничо-ресурсного потенціалу та обсягами виробництва та реалізації окремих видів сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання.

У процесі змін економічних, фінансових і правових умов господарювання на рівноправній основі в Одеській області набувають подальшого розвитку різні господарські структури ринкового типу, які різняться формою власності на засоби виробництва і виготовлену продукцію, розташуванням, розмірами, структурою виробництва.

В аграрному секторі економіки Одеської області виробництвом сільськогосподарської продукції у 2013 році займалося 6669 підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, якими використовувалося 1487,2 тис. га сільськогосподарських угідь: 39,5% цих угідь, зосереджено в господарських товариствах, 26,9% – у фермерських господарствах, 14,7% – у приватних підприємствах, 12,4% – у виробничих кооперативах, 3,5% – у підприємствах інших форм господарювання, 3,0% – у державних підприємствах. Найбільш поширеною організаційно-правовою формою недержавних сільськогосподарських підприємств є фермерські господарства (82,5%). Серед великих виробників аграрної продукції кількісно виділяються товариства з обмеженою відповідальністю і приватні підприємства (табл. 1).

Структура підприємств Одеської області
за організаційно-правовими формами в сільському господарстві

Показники	2009р.		2013р.	
	всього	% до загальної кількості	всього	% до загальної кількості
Всього підприємств	6844	100	6669	100
Господарські товариства	472	6,9	497	7,5
Приватні підприємства	295	4,3	300	4,5
Виробничі кооперативи	136	2,0	123	1,8
Фермерські господарства	5861	85,6	5588	83,8
Державні підприємства	11	0,2	15	0,2
Підприємства інших форм господарювання	69	1,0	146	2,2

Джерело: Розраховано і складено за даними [10].

Наведені у табл. 1 дані свідчать про загальне зниження кількості сільськогосподарських підприємств, особливо фермерських господарств, що обумовлено негативним впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників на розвиток підприємництва в аграрній сфері в умовах суцільної економічної кризи. Основною причиною, що стримує розвиток фермерства, все ще залишається недостатній розмір землекористування, недосконалість системи матеріального забезпечення й агро-сервісного обслуговування. В цілому по Україні середній розмір фермерського господарства у 2013 році становив 109,2 га, по Одеській області - 75 га. Більшість господарств в області є малими за розмірами формами аграрного підприємництва (понад 70% мають розміри до 50 га), що зумовлює певні особливості ведення виробничо-господарської діяльності та не дозволяє їм раціонально використовувати виробничий потенціал, забезпечувати високу врожайність сільськогосподарських культур та окупність витрат. Поряд із цим зростає доля більш крупнотоварних підприємств у вигляді господарських товариств, розмір землекористування яких в середньому по області складає 1860 га. Середній розмір землекористування аграрних підприємств усіх організаційно-правових форм по області у 2013 році становив 1050 га на одне господарство.

Економічний розвиток аграрних підприємств Одеської області, за останні роки відзначається поступовим зростанням обсягів виробленої

продукції. За обсягами виробництва сільськогосподарської продукції Одеська область займає 10 місце серед інших регіонів України. Питома вага області в загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції по Україні у 2013 р. становила: зерна – 5,8% (7 місце), соняшнику – 7,0% (7 місце), овочів – 4,1% (12 місце), винограду – 44,6% (1 місце), плодів та ягід – 3,6% (13 місце), м'яса у забійній масі – 1,9% (20 місце), молока – 3,5% (16 місце), яєць – 1,8% (21 місце). Одеська область утримує першу позицію в країні по поголів'ю овець та кіз (409,3 тис голів) та, відповідно, по виробництву вовни (1425 тонн).

Порівняно із загальною тенденцією по Україні, в аграрних підприємствах (з урахуванням фермерських господарств) Одеської області відбувається більш кардинальне зростання загального обсягу продукції у 2013 році у порівнянні з 2012 роком на 75,7% (рис. 1). При цьому виробництво сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами зросло у 2 рази.

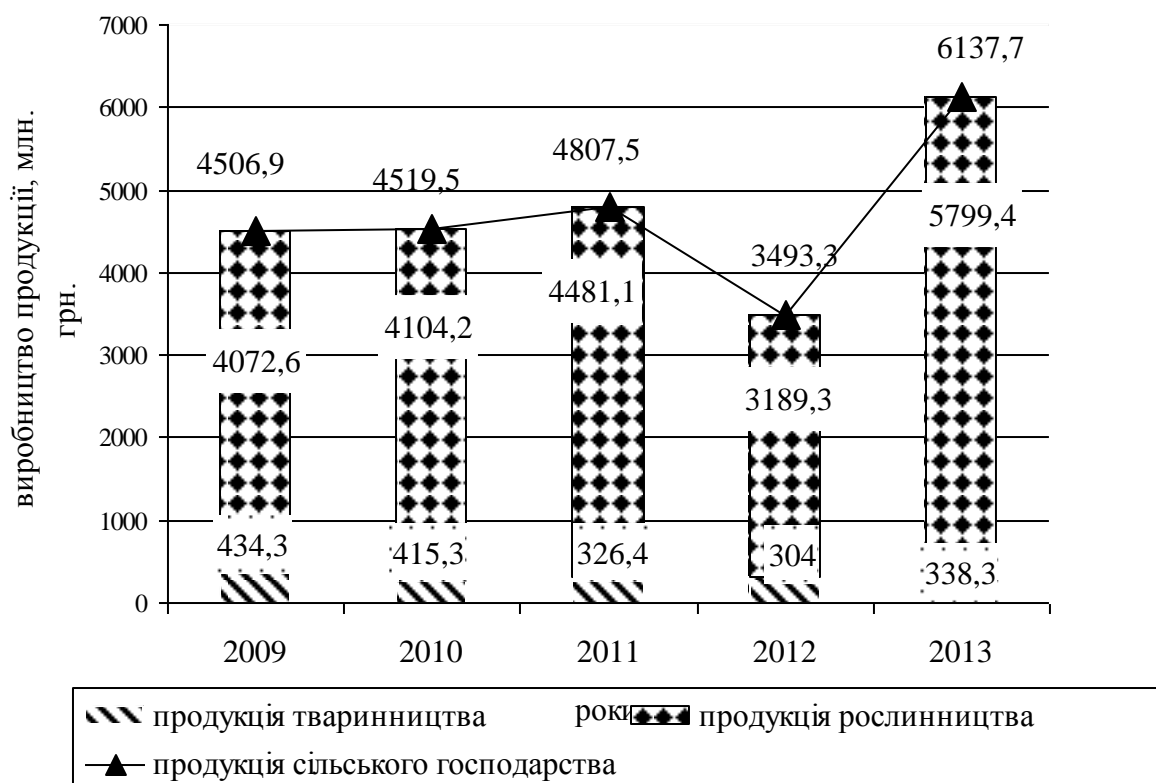


Рис. 1. Динаміка виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами Одеської області.

Аграрні товаровиробники Одеської області віддають перевагу вирощуванню найбільш вигідних з економічного погляду високотоварних

зернових та технічних культур. У виробництві зерна, цукрових буряків, насіння соняшнику переважають сільськогосподарські підприємства – вони продукують від 70 до 80% валового виробництва цієї продукції. У 2013 році виробництвом зернових і зернобобових культур займалося 4200 аграрних підприємств, соняшнику – 2000, ріпаку озимого – 500. Цими господарствами вироблено 2678,3 тис. т зернових та зернобобових культур, з урожайністю у середньому по 31,6 ц з 1 га зібраної площі, 653,9 тис. т соняшника (по 20,8 ц з 1 га), 185,8 тис. т ріпаку озимого (по 20,5 ц з 1 га). Слід зазначити, що продуктивність великотоварних підприємств значно вища за середній показник по цій категорії товаровиробників. Так, 137 товаровиробників зернових культур з обсягом виробництва понад 5,0 тис. т кожний отримав з одного гектара по 38,9 ц зерна, що на 7,3 ц з 1 га більше, ніж у середньому по сільськогосподарських підприємствах області.

Значний приріст обсягів у сільськогосподарських підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання підвищив їх частку у загальному виробництві продукції сільського господарства до 54,0% у 2013 році проти 43,4% у 2012 році, що обумовлено, насамперед зростанням долі фермерських господарств (рис. 2).

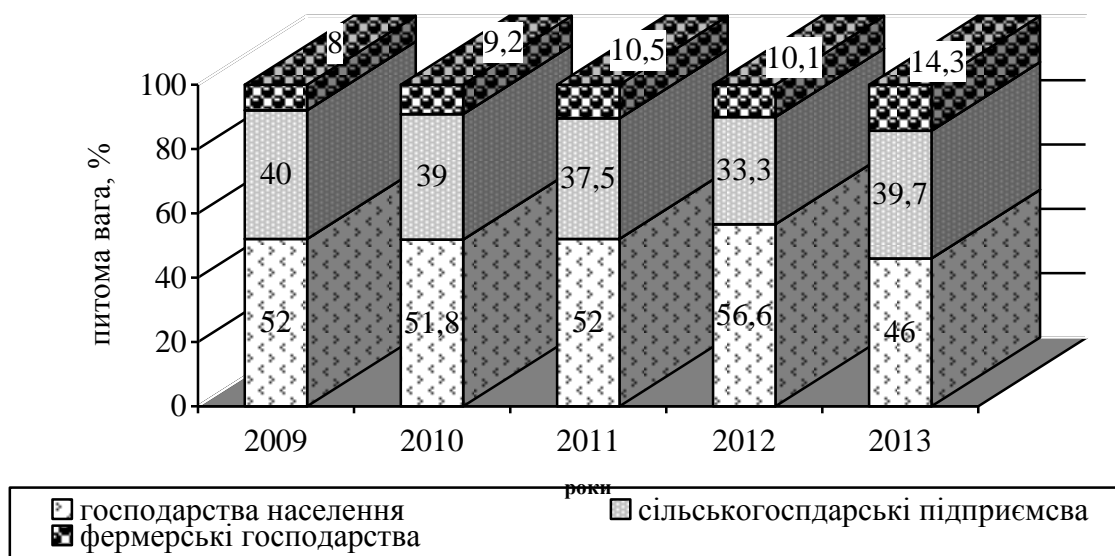


Рис. 2. Питома вага різних товаровиробників у загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства Одеської області

Ефективність діяльності підприємницьких структур аграрної сфери економіки в значній мірі обумовлюється регіональними особливостями їх функціонування, спеціалізацією та природно-кліматичними умовами.

Як показали дослідження, показники ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств Одеської області значно нижче середніх показників по Україні та віддзеркалюють зниження прибутковості підприємств різних організаційно-правових форм господарювання галузі сільського господарства (табл. 2).

Таблиця 2

Ефективність сільськогосподарського виробництва в аграрних формуваннях
України та Одеської області

Показники	2011р.		2012р.		2013р.	
	В середньому по Україні	Одеська область	В середньому по Україні	Одеська область	В середньому по Україні	Одеська область
1. Валова продукція сільського господарства на 100 га с.-г. угідь, тис. грн. - сільськогосподарські підприємства - фермерські господарства	508,0 282,0	384,4 231,8	649,2 372,6	340,0 308,5	735,0 428,8	570,0 406,7
2. Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції на 100 га с.-г. угідь, тис. грн. - сільськогосподарські підприємства - фермерські господарства	123,4 78,6	66,2 63,4	124,1 87,2	27,1 69,7	73,8 62,1	71,1 63,2
3. Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, % - сільськогосподарськими підприємствами - фермерськими господарствами	27,0 33,4	18,8 29,7	20,5 27,8	6,1 26,6	11,2 19,2	12,7 22,1
4. Рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва, % - сільськогосподарськими підприємствами - фермерськими господарствами	32,3 36,8	23,7 30,4	22,3 30,0	9,0 27,0	11,1 20,8	15,3 22,6
5. Рівень рентабельності (збитковості) виробництва продукції тваринництва, % - сільськогосподарськими підприємствами - фермерськими господарствами	13,0 2,9	-20,7 0,6	14,3 1,3	-20,2 8,3	11,3 2,6	-14,8 -4,2

Джерело: Розраховано і складено за даними [9; 10].

За наведеними в табл. 2 даними спостерігається поступове зростання вартості валової продукції сільського господарства, виробленої сільськогосподарськими підприємствами різних організаційно-правових форм. Однак, ефективність використання земельних ресурсів не в останню чергу залежить від того, у чийй власності вони знаходяться. Відтак цей показник значно менший у фермерських господарствах, що в основному зумовлено меншими розмірами землекористування цих господарств, що не дає змогу впроваджувати інтенсивне виробництво продукції.

На думку науковців-аграріїв, одним з основних чинників, які позитивно впливають на ефективність функціонування фермерських є розміри їх землекористування, оскільки збільшення оброблюваної землі сприятиме дотримуванню агротехнічних вимог, науково обґрунтованих сівозмін, застосуванню інтенсивних технологій [5, с. 95].

Слід зазначити, що зниження прибутковості сільськогосподарських підприємств за окремі роки відбувалось за рахунок постійного підвищення собівартості сільськогосподарської продукції, яке зумовлено не стільки зростанням ресурсомісткості, скільки значним здороженням матеріально-технічних та паливно-енергетичних ресурсів. Відтак, у звітному 2013 році порівняно із попереднім періодом спостерігається кардинальне зниження рентабельності сільськогосподарського виробництва як галузі рослинництва, так і тваринництва.

Рентабельність виробництва продукції рослинництва по Україні у 2013 році знизилась на 11 відсотко-пунктів і становила 11,3% проти 22,3% у 2012р. Зниження ефективності виробництва рослинницької продукції зумовлено зниженням рівня рентабельності більшості домінуючих видів продукції, зокрема, прибутковість зернових і зернобобових культур скоротилася з 15,2% у 2012р. до 1,7% у 2013р., соняшника – з 45,8% до 29,0%, ріпаку – з 21,4% до 8,4%, цукрових буряків (фабричних) – з 15,7% до 2,7%. У галузі тваринництва, як і в попередньому році, було рентабельним вирощування свиней на м'ясо та виробництво молока і яєць.

У сільськогосподарських підприємствах Одеської області пріоритетність у загальному виробництві продукції рослинництва, серед якої високим рівнем рентабельності та значною часткою у посівних площах відзначаються зернові та насіння соняшнику зумовлює майже стабільний рівень рентабельності рослинницької продукції. У 2013 році в цілому по області високоприбутковим було виробництво більшості основних видів продукції рослинництва: рівень рентабельності зерна становив 6,5%, соняшнику – 29,4%, картоплі – 73,6%, плодів – 39,6%, винограду – 42,7%. Виробництво основних видів продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Одеської області рік у рік залишається збитковим, крім виробництва молока в окремі періоди, рівень рентабельності якого становив у 2010 році 8,0%, у 2011 році – 2,6% та яєць (у 2009 році – 15,7%, у 2013 – 10,6%). Позитивною тенденцією можна вважати зменшення збитковості виробництва молока і м'яса за 2013 рік, що вплинуло на загальне зниження збитковості тваринницької продукції порівняно із попередніми 2010-2012 роками.

Показники ефективності використання земельних ресурсів у фермерських господарствах значно нижчі від сільськогосподарських підприємств, що зумовлено, насамперед недостатнім матеріально-технічним забезпеченням технологічних процесів виробництва продукції, відсутністю впровадження новітніх агротехнологій. Відтак, отримання прибутку від реалізації продукції на 100 га сільськогосподарських угідь фермерськими господарствами на 20-30% нижче, ніж у крупнотоварних сільгоспвиробників. Проте, рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції значно перевищує показники великих підприємств, що зумовлено переважною орієнтованістю більшості господарств на виробництво більш рентабельних видів рослинницької продукції, питома вага якої складає понад 90% загального обсягу виробництва валової продукції фермерами, а також більшою можливістю диверсифікації виробничої діяльності.

Більшість науковців визнають істотну роль концентрації виробництва на рівні підприємств, її позитивний вплив на прибутковість.

Зокрема, В.Я. Месель-Веселяк зазначає, що “... невеликі розміри сільськогосподарських підприємств не забезпечують раціонального використання системи технічних засобів і відповідного зниження собівартості продукції. Збільшення ж їхніх розмірів дає змогу раціональніше використовувати техніку та інші основні виробничі фонди, транспорт, трудові ресурси, а відповідно й ефективніше вести виробництво в цілому” [7, с. 14]. На думку П.Т. Саблука «...домінуючим чинником, що має вплив на рівні економічної ефективності, залишається обсяг (концентрація) виробництва і залежно від раціонального використання природно-економічних умов ефективність виробництва зростає до стабільно стійкого стану, що забезпечує довготривале розширене відтворення» [9, с. 31].

Характерними тенденціями розвитку світового аграрного виробництва в умовах трансформаційних змін є підвищення рівня концентрації виробництва, і на цих засадах – збільшення розмірів агро структур. В умовах сьогодення забезпечення сталого розвитку національної аграрної економіки зумовлено становленням саме таких сільськогосподарських структур з високим рівнем концентрації не тільки аграрного, але й аграрно-промислового виробництва, що забезпечуватиме їм високу ефективність, стійкість й конкурентоспроможність.

Разом з тим, розмаїтість природних і економічних умов приводить до істотної диференціації ефективності виробленої продукції й окремих сільськогосподарських підприємств Одеської області, які розташовані в адміністративних районах різних природно-економічних зон, а відповідно вони мають різні рівні інтенсивності виробництва. Методом простих і комбінованих групувань, в основі яких були показники природно-кліматичних умов сільськогосподарського виробництва і сформована спеціалізація господарств, виділені три природно-економічні зони області. Це – Лісостеп, куди увійшли господарства Ананьєвського, Савранського, Красноокнянського, Котовського, Любашівського, Кодимського, Балтського районів; Центральний степ – Ширяєвський, Фрунзівський Миколаївський, Великомихайлівський, Березівський, Іванівський райони, Південний степ – Роздільнянський,

Арцизький, Комінтернівський, Білгород-Дністровський, Овідіюпільський, Саратський, Тарутинський, Татарбунарський, Беляєвський, Ізмаїльський, Ренійський, Кілійський, Болградський райони. Відповідно до спеціалізації сільськогосподарських підприємств окремих природно-кліматичних зон ефективність виробництва аграрної продукції має значні коливання (табл. 3).

Таблиця 3

Рентабельність виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами по природно-кліматичним зонам Одеської області, %

Природно-кліматичні зони	Роки	Продукція сільського господарства	У тому числі	
			рослинництва	тваринництва
Лісостеп	2009	14,5	17,2	-12,8
	2010	25,2	28,7	-16,2
	2011	27,8	30,2	-7,2
	2012	9,1	10,0	-16,6
	2013	12,1	13,6	-25,2
	В середньому	17,7	20,0	-15,6
Центральний степ	2009	10,6	10,0	5,5
	2010	28,5	31,8	-8,4
	2011	19,0	22,3	-18,6
	2012	-1,5	1,0	-21,5
	2013	7,8	9,5	-21,5
	В середньому	11,9	15,0	-13,4
Південний степ	2009	6,4	10,6	-14,1
	2010	15,1	23,8	-22,5
	2011	14,4	20,4	-25,7
	2012	6,0	9,4	-24,6
	2013	13,7	17,0	-20,2
	В середньому	11,1	16,2	-21,4
В середньому по області		15,5	17,7	-16,9

Джерело: Розраховано і складено за даними [10, с.].

Проведений аналіз показує, що показники рівня рентабельності на протязі досліджуваного періоду характеризуються диференціацією у зональному розрізі. Найкращі результати від реалізації сільськогосподарської продукції демонстрували аграрні підприємства лісостепової зони, які спеціалізуються в основному на вирощуванні зернових та технічних культур, доля яких у структурі посівних площ складає відповідно 68% та 22%.

З метою підвищення прибутковості сільськогосподарські підприємства повинні використовувати, насамперед, внутрішні можливості щодо забезпечення ефективного використання наявного виробничо-ресурсного потенціалу та проведення маркетингової діяльності.

Відсутність інформації про ринкову кон'юнктуру, реальні ціни на окремі види продукції призводить до зменшення обсягів виробництва і реалізації продукції, і в наслідок цього, втрати позицій на ринку. Існуючі канали реалізації продукції не відбивають інтереси безпосередніх товаровиробників сільськогосподарської продукції, що призводить до зниження їх доходів і погіршення фінансового стану.

Основою маркетингової роботи у сільськогосподарських підприємствах повинна стати розробка оптимальної програми виробництва основних видів продукції відповідно до вимог ринку і потреб споживачів з урахуванням внутрішніх можливостей використання наявного ресурсного потенціалу, що дозволить оптимізувати отримання прибутків на одиницю залучених у виробництво земель та інших ресурсів. При цьому вибір оптимальної виробничої програми повинен оцінюватися з урахуванням переваг ведення високоефективних галузей, їх вдалого сполучення, адекватності до регіональних природно-кліматичних умов господарювання, що дозволить врахувати вплив агробіокліматичного та агротехнологічного потенціалу на якість виробленої продукції, забезпечить конкурентні переваги підприємств за рахунок зниження собівартості продукції, що у свою чергу дозволить вигравати цінову конкуренцію на ринку.

З метою обґрунтування основних напрямків підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств за рахунок оптимізації розміщення виробництва сільськогосподарської продукції була розроблена економіко-математична модель блочно-діагональної структури, де кожний блок відповідає окремій природно-економічній зоні Одеської області. При розробці моделі було взято за мету визначити оптимальний план розміщення по природно-економічним зонам виробництва в сільськогосподарських

підприємствах сільськогосподарської продукції, з точки зору її якості і ціни, з урахуванням максимуму обсягів виробництва і максимуму одержання прибутку при її реалізації. Шукані значення в кожному об'єкті – це площі посівів окремих видів сільськогосподарських культур та обсяги виробництва продукції тваринництва. По задачі передбачені обмеження в блоках за обсягами виробництва товарної продукції в залежності від наявності земельних, виробничих, матеріальних і трудових ресурсів; у зв'язуючому блоці – за обсягами виробництва товарної продукції по регіону. Екстремальне значення лінійної функції виражено максимумом отриманого прибутку при реалізації сільськогосподарської продукції.

Розрахунки показали, що в перспективі 54% загального виробництва по області зернових доцільно зосередити в зоні Південного степу. Ця зона забезпечить 95% виробництва винограду і 61% овочів. Виробництво соняшнику буде зосереджено в зоні Лісостепу і Центрального степу. Домінуючими видами сільськогосподарської продукції в господарствах Лісостепу стануть озимі зернові, кукурудза на зерно, овочі, цукрові буряки. Рівень рентабельності виробництва цієї продукції перевищить 40%. За оптимальним планом економічно доцільним стане виробництво продукції тваринництва. Найбільш ефективними видами тваринницької продукції в господарствах Лісостепу можуть стати м'ясо великої рогатої худоби і свиней та продукція птахівництва, рентабельність якої складатиме 10-20%. Це гарантія стійкої конкурентоспроможності аграрних підприємств Лісостепу. В підприємствах Центрального степу домінувати будуть озимі зернові, кукурудза на зерно та соняшник. В аграрних підприємствах Південного степу найбільш вигідно буде вирощувати зернові культури, овочі і виноград, м'ясо птиці, молоко. Рівень рентабельності зернових сягатиме 60%, а виноград і овочі забезпечать 25% загальної маси прибутку. Разом з тим, як видно з табл. 3. ефективність виробництва буде на користь господарств Центрального і Південного степу. В розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь в підприємствах Центрального степу буде отримано прибутку 190,1 тис. грн., що на 7,2% більше, ніж в Лісостепу, а в

господарствах Південного степу – 266,0 тис. грн., що більше в 1,5 рази, ніж в Лісостепу. Реалізація розрахованого оптимального плану дасть можливість підвищити рентабельність виробництва в зоні Лісостепу на 14,9, Центрального степу – на 37,4, Південного степу на 51,4 відсотко-пункти.

Таблиця 4

Ефективність оптимального плану розміщення виробництва і спеціалізації сільськогосподарських підприємств Одеської області

Показники	Природно-економічні зони						По області	
	Лісостеп		Центральний степ		Південний степ			
	фактично за 2009-2013 рр.	за оптимальним планом	фактично за 2009-2013 рр.	за оптимальним планом	фактично за 2009-2013 рр.	за оптимальним планом	фактично за 2009-2013 рр.	за оптимальним планом
Витрати в розрахунку на 100 га ріллі, тис. грн.	403,8	543,8	297,2	385,6	351,8	425,6	350,0	451,6
Виручка від реалізації продукції в розрахунку на 100 га ріллі, тис. грн.	475,3	721,1	332,6	575,7	390,8	691,6	397,3	662,5
Прибуток у розрахунку на 100 га ріллі, тис. грн.	71,5	177,3	35,4	190,1	39,0	266,0	47,3	210,9
Рівень рентабельності, %	17,7	32,6	11,9	49,3	11,1	62,5	13,5	46,7

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин діяльність аграрних підприємств проходить в динамічних, часто змінюваних умовах. А відтак виникає необхідність миттєвого реагування на зміни у зовнішньому середовищі, яке створює безперервні загрози позиції господарства на ринку. Швидкість реагування пов'язана з раціональним використанням внутрішніх можливостей розробки і реалізації власної стратегії розвитку, як комплексу специфічних заходів щодо вибору стратегічних напрямків розвитку, визначення основних цілей, спрямованих на реалізацію найкращих з можливих варіантів оптимального виробництва і реалізації продукції за умови раціонального використання ресурсного потенціалу, створення сприятливих внутрішніх та зовнішніх умов успішного функціонування. Відповідно управлінські рішення мають бути направлені, перед усім, на максимальне використання внутрішніх

резервів – ефективність використання виробничо-ресурсного потенціалу, розробку і реалізацію відповідних стратегічних заходів і напрямків діяльності, які б дозволили аграрним підприємствам не тільки виживати у складних умовах під впливом факторів зовнішнього середовища, а й забезпечити в подальшому сталий розвиток за рахунок використання власних резервів підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності та внутрішніх можливостей протистояння загрозам мінливого зовнішнього середовища.

Аналізуючи можливості розвитку сектору АПК доцільно розглядали такі, як підтримка економічної диверсифікації на селі, підвищення сільськогосподарського виробництва, розвиток інфраструктури транспортування та збереження продукції, посилення контролю за дотриманням режиму використання земель, розвиток так званого «екологічно чистого сільгоспвиробництва», створення інститутів стандартизації та сертифікації, тощо.

Серед існуючих ознак та причин слабого розвитку агропромислового сектору першочерговими слід визначити саме ті, які гальмують сталий розвиток сільськогосподарських підприємств: недостатня матеріально-технічна забезпеченість без можливостей застосування передових інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур, що спричиняє їх малоприбутковість, неналагодженість каналів збуту виробленої ними продукції, відсутність достатньо потужних джерел фінансування та ін.

З урахуванням наявних проблем та перспектив розвитку регіонального АПК необхідно вирішувати ці питання на рівні окремого підприємства, оскільки відсутність на практиці стратегії поведінки більшості суб'єктів господарювання значною мірою погіршує їх становище. Розробка стратегічної програми сучасних сільськогосподарських підприємств вимагає, насамперед, визначення стратегічних цілей підприємства, його виробничої програми. Побудова системи цілей має бути підпорядкована генеральній меті впровадження оптимального варіанту використання ресурсного потенціалу, максимізації прибутку шляхом нарощування обсягів виробництва і реалізації конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

На основі попередніх досліджень [8, с. 240], враховуючи досвід функціонування сучасних аграрних підприємств в Одеській області, основні стратегічні цілі аграрних формувань можна сформулювати наступним чином.

1. Ефективне і раціональне використання земельних ресурсів, що включає: а) оптимізацію посівних площ та сівозмін; б) поліпшення якісних характеристик ґрунтів, в) додаткове залучення орендованих земель, що сприятиме укрупненню розмірів землекористування фермерських господарств.

2. Формування нового економічного механізму з ринковою орієнтацією, що включає: а) визначення прибуткових видів діяльності; б) пошук та розширення ринків збуту сільськогосподарської продукції; в) маркетингову діяльність; г) об'єднання інтересів товаровиробників для підвищення їх економічної ефективності та конкурентоспроможності (кооперація, інтеграція).

3. Модернізація матеріально-технічної інфраструктури, що включає: а) технічна модернізація сільськогосподарського виробництва на основі ресурсозберігаючих технологій; б) ефективне використання наявної техніки в своєму господарстві та надання послуг іншим агроформуванням.

4. Кадрове забезпечення, що включає: а) ефективне використання наявних трудових ресурсів; б) підготовку і перепідготовку висококваліфікованих кадрів; в) вирішення проблеми зайнятості на селі.

5. Соціальний розвиток, що включає: а) створення сприятливих соціально-економічних умов для залучення молодих кваліфікованих фахівців; б) розвиток соціальної інфраструктури села; в) соціальний захист працівників.

6. Захист навколишнього середовища, що включає: а) розробку і здійснення програми заходів з охорони навколишнього середовища і використання природних ресурсів; б) виробництво екологічно чистої продукції.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що розвиток сільськогосподарських підприємств проходить в динамічних, часто змінюваних умовах, що негативно позначається на загальних показниках їх виробничо-господарської діяльності. Економічна ефективність діяльності аграрних підприємств Одеської області залишається на низькому рівні та значно

диференційована з урахуванням регіональних особливостей географічного розташування сільськогосподарського виробництва в окремих природно-економічних зонах Одеської. З метою забезпечення стабільного розвитку аграрних підприємств основними пріоритетами має стати реалізація внутрішніх чинників забезпечення ефективності виробництва, а саме:

- розробка оптимальної програми виробництва основних видів продукції відповідно до вимог ринку і потреб споживачів з урахуванням внутрішніх можливостей використання наявного ресурсного потенціалу, що дозволить оптимізувати отримання прибутків на одиницю залучених у виробництво земель та інших ресурсів, необхідних для забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва.

- розробка власної стратегії розвитку з урахуванням досвіду конкретного підприємства та особливостей його діяльності, реалізація якої забезпечить формування стійкої конкурентної позиції на ринку.

Таким чином, сталий розвиток сільськогосподарських підприємств можливий за умови впровадження у дію власних можливостей ефективного використання виробничо-ресурсного потенціалу, визначення стратегічної програми та чітких довгострокових цілей розвитку, реалізація яких сприятиме підвищенню їх ефективності та конкурентоспроможності.

Подальшого дослідження потребує більш детальне обґрунтування організаційно-економічних чинників впливу на ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: Підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, практика, аналіз:[монографія] /В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.

3. Єрмаков О. Ю. Економіка і підприємництво, менеджмент: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III – IV рівня акредитації з напрямку підготовки 6.090101 „Агрономія” / О. Ю. Єрмаков, Т. І. Балановська. – К. : НУБіП України, 2011. – 352 с.

4. Ключко В.М. Шляхи підвищення ефективності АПК України / В.М. Ключко // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С.45–48.

5. Макаренко П.М. Економічний потенціал різних форм аграрних підприємств /П.М. Макаренко Л.Л. Мельник //Економіка АПК. – 2011. - №7. – С. 89–97.

6. Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 13–20.

7. Островський П.І. Стратегія діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах ринкового середовища /Островський П.І., Добрунік Т.П. //Вісник соціально - економічних досліджень. Вип. №15, Одеса: ОДЕУ, 2003. – С. 239- 243.

8. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. - № 4. – С.19-37.

9. Сільське господарство України за 2013 рік: Статистичний збірник /Державна служба статистики України: за ред. Н.С. Власенко. – К., 2013. – 402с.

10. Сільське господарство Одеської області. Статистичний збірник /[за ред. Т.О. Продан] . – Одеса. – Головне управління статистики в Одеській області. – 2014. – 110 с.

11. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.

12. Шаціло Н.І. Організаційно-економічне забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Н.І. Шаціло; Білоцерків. нац. аграр. ун-т. – Біла Церква, 2011. – 20 с.